

AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKUNDA YENİLİK POLİTİKALARININ DÜZENLENMESİ VE UYUMLAŞTIRILMASI

REGULATION AND HARMONISATION OF INNOVATION POLICY IN EUROPEAN UNION LAW

Hakemli Makale
Zeynep AYATA*

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	454
I. YENİLİĞE İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER VE POLİTİKALAR	456
II. AB HUKUKUNDA YENİLİĞİN DÜZENLEMESİNDE YÖNTEM VE SÜREÇ	459
III. AB HUKUKUNDA YENİLİK POLİTİKALARININ UYUMLAŞTIRILMASI	466
A. AB'nin Düzenleyici Rolü	466
B. AB Hukukunda Uyumlaştırma Süreçleri	470
C. AB Hukukunda Yenilik Politikalarının Uyumlaştırma Düzeyi ve Alanları	472
1. Patent Hukuku	476
2. Enerji ve Ürün Güvenliği	478
3. Sağlık Sektörü	480
SONUÇ	481
KAYNAKÇA	482

DOI: 10.32957/hacettepehdf.596522

Makalenin Geliş Tarihi: 26.07.2019

Makalenin Kabul Tarihi: 23.08.2019

* Dr. Öğretim Üyesi, Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi. E-posta: zayata@ku.edu.tr
Bu makalenin bir bölümü Cambridge Üniversitesi, Hukuk, Tıp ve Yaşam Bilimleri Merkezinde ziyaretçi araştırmacı olarak bulunduğum sırada yazılmıştır.

ORCID: 0000-0002-0820-1267

ÖZ

Yenilik son dönemlerde çok tartışılan ve birçok kesim tarafından ekonomik büyümenin en önemli motoru olarak görülen bir kavram olmuştur. Yeniliğin ekonomik yapıdan tüketici haklarına, çevre sorunlarından iş gücü piyasalarına, uluslararası eşitsizlikten rekabetçi yapılara kadar varan çok taraflı etkilerinin olması bu alanda kamunun müdahalesini ve düzenlemesini de zorunlu kılmaktadır. Ayrıca yenilik, niteliği (çok çeşitli alanda ve çok paydaşlı olması, hızla değişmesi ve uzmanlık bilgisi gerektirmesi gibi) gereği farklı bir düzenleme sistemi ihtiyacı doğurmaktadır. Avrupa Birliği tarafından da önerilen, esnek hukuki yapı olarak tarif edilen bu sistem, ihtiyaca çabuk cevap vermeyi kolaylaştırmakta ama bazı sakıncaları da beraberinde getirmektedir. Makalede esnek hukukun kuramları ve onlara getirilen eleştiriler tartışılmaktadır. Gelişmiş ülkelerle (Amerika Birleşik Devletleri) ve hatta gelişmekte olan ülkelerle (Çin) rekabet halinde olan Avrupa Birliği son yıllarda düzenleme yoluyla yenilikçiliğe destek vermekte ve bu süreçlere kamu yararına müdahale etmektedir. Farklı paydaşlar ve kurumlar aracılığı ile yapılan bu düzenlemeler makalenin bir diğer odak noktasını oluşturmaktadır. Üç ayrı alan temelinde örneklendirilerek yapılan bu tartışmada Avrupa Birliği'nin ne şekilde düzenleme oluşturduğu, uyumlaştırma sorunları ve başarı ölçütleri tartışılmaktadır. Sonuç olarak Avrupa Birliği'nin içinde yaşanan uyumlaştırma sorunları ve karar alma süreçlerinin karmaşıklığının üye ülkeler arasında yeknesak bir başarı olmamasına yol açtığına işaret edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği Hukuku, yenilik, uyumlaştırma, düzenleme, teşvik

ABSTRACT

Innovation has been one of the most debated concepts of recent years and many see it as the most important motor for economic growth. As innovation affects many areas such as economic structure, consumer protection, environmental issues, labour markets, competition, global inequality, etc. public intervention and regulation is necessary. Furthermore because of its characteristics (diversity of relevant areas and stakeholders, rapid change, necessity of expertise, etc) innovation requires a different system of regulation. This system known as flexible regulation, recommended by the European Union, provides the advantages of being responsive to needs but does also have drawbacks. This article discusses the conceptual framework of flexible regulation and its criticism. The European Union while competing with both developed (United States of America) and developing (China) countries has been incentivising innovation through regulation and intervening in these processes to protect the public interest. This article also examines these interferences undertaken by different stakeholders and institutions. The discussion on how the European Union regulates, problems related to harmonisation and the success criteria is elaborated through examples in three different areas. The article concludes that the limits of the European Union's harmonisation capacity and the complexity of decision making processes prevents the achievement of a uniform success throughout the member states.

Keywords: European Union Law, innovation, harmonisation, regulation, incentive

GİRİŞ

Ekonomik büyümede geleneksel sektörlerin öneminin azalması ile birlikte yenilik, politika yapıcılarının ve bilim insanlarının en tartışmalı kavramları arasında yer almıştır. Yenilik; yeni ve geliştirilmiş bir ürün, süreç veya yöntem aracılığıyla hem büyümeyi tetiklemekte hem de istihdamı ve hayat standardını geliştirmektedir. Bu açıdan gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler yenilikçiliği rekabet edebilmenin, ekonomik aktivitelerini ve ürünlerini çeşitlendirmenin ve daha fazla katma değer üretmenin yolu olarak görmektedir.

Ancak, yenilik kavramının olumlu değer yükü bir tarafa, bu olgunun yaratabileceği birçok olumsuz etki toplumun gözünden kaçmaktadır. Yenilikçi düzenin, gıda güvenliğinden iklim değişikliğine, sağlık sorunlarından su kirliliğine varan birçok toplumsal soruna yol açabileceği de bilinmektedir. Örneğin; yeniliğin yarattığı en bilinen problemlerden biri işgücü piyasalarına olan etkisidir. Yenilikçi değişimlerin sonucunda artan işsizliğin yanı sıra işgücü piyasalarında aranılan becerilerin değişmesi, küresel göçe yol açması gibi olgularla karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda oluşan problemlerin hem ülkelerin kendi milli çıkarları doğrultusunda hem de uluslararası iş birlikleri ile çözülmesi gerekmektedir. Devletlerin, paydaşlarının da katılımı ile hem yeniliğin arzına hem de talebine yönelik zamanlı ve etkin müdahalelerle hareket etmeleri beklenmektedir. Hatta müdahalenin kendisinin de yenilikçi olması ve yenilikçiliğe uygun ortamı desteklemesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği (AB) gibi kuruluşlar da dahil olmak üzere uluslararası örgütler ve bütün gelişmiş ülkeler, hatta ekonomisi büyük olmasına rağmen kişi başına geliri düşük olan Çin ve Hindistan gibi ülkeler de yeni ekonomik düzenin bir yenilik yarışı içerdiğini görmekte ve buna yönelik çeşitli önlemler almaktadır. AB'nin yenilikçilik konusunda başarısı (veya başarısızlığı) esasında çok tartışmalı bir konudur. Her yıl yayınlanan, küresel yenilik endeksinde ilk onda yer alan ülkelerin büyük bir çoğunluğu AB üyesi ülkelerdir¹. Bununla birlikte üye ülkeler arasında ilk elliye bile giremeyen ülkeler de

¹ Örneğin, 2018 endeksinde, ilk 10 ülkenin 7'si AB üye devletleridir. **Global Innovation Index Report**, <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report> (erişim tarihi 12.07.2019)

vardır. AB de bir yanda ileri teknolojileri oluşturan yeniliklerin en önemli temsilcileri, diğer yanda temel pazar ve sanayi sorunları ile uğraşan ülkelerden oluşmaktadır. Avrupa klasik sanayinin beşiği olarak teknolojik yenilik geleneğine sahiptir. Ancak diğer taraftan büyük ekonomilerin, özellikle de ABD ve Çin gibi atılım yapanların baskısı altındadır. AB'ne üye devletlerin hemen hemen hepsi ulusal yenilik stratejileri hazırlarken, AB dışında, Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası örgütler de bu konuya sistematik yaklaşım stratejik planlar ve metodolojiler oluşturmuşlardır².

Bilindiği gibi AB üye devletlerden ayrı bir hukuki düzen geliştirmiştir. AB'nde entegrasyon sürecinin en önemli yapı taşı uyumlaştırmadır. Uyumlaştırma, üye devletlerde uygulanan normların yeknesaklaşmasını hedefleyen bir yöntem ve süreçtir. Diğer taraftan uyumlaştırma her zaman bir tercih ve bazen de bir çatışma boyutu taşımaktadır. Uyumlaştırma aynı zamanda AB ile üye devletler arasındaki yetki paylaşımının da sınırlarını belirleyen bir süreçtir. AB uyumlaştırmayı tercih ettiği alanlarda her zaman, öncelikli politika alanlarının yanı sıra, üye devletlerin yasal ve sosyo-ekonomik durumlarındaki farklılıkları da gözetmek zorundadır. Yani uyumlaştırma süreçleri pek çok farklı dinamiği de barındırmaktadır.

Bu makalede AB'nin yenilik politikalarını nasıl düzenlediği ve bu alanda AB hukukunda ulaşılan uyumlaştırma düzeyi incelenecektir. Bu bağlamda AB'nin yasal düzenlemeleri ve kurumsal altyapılar ile yenilik ortamının yaratılması ve/veya geliştirilmesi yönündeki tartışmalar da ele alınacaktır. Makalede öncelikle AB üye devletlerinin tümünün üye olduğu ve yenilik alanında öncülük yapan OECD ve diğer ulusüstü normlar incelenecektir. Daha sonra AB hukukunda yeniliğin düzenlenmesinde önerilen yöntemler ortaya konulacak, bu bağlamda oluşan kurum ve ilkeler kısaca gözden geçirilecektir. Son olarak, AB'nin farklı düzenlemeleri uygulama potansiyeli tartışılacak ve bu kapsamda AB'nin yenilik alanında bugüne dek gerçekleştirdiği uyumlaştırma araçları ve alanları da incelenecektir.

² OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2018, <https://www.oecd.org/innovation/oecd-science-technology-and-innovation-outlook-25186167.htm> (erişim tarihi 12.07.2019)

I. YENİLİĞE İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER VE POLİTİKALAR

OECD'nin rakamlarına göre yenilik, verimlilik ve çok etkenli üretkenlik (*multifactor productivity*) büyüme açısından çok önemlidir. 1995-2006 yılları arasında, Finlandiya, İsveç, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde ekonomik büyümenin yarısından çoğu yenilikçiliği büyümenin temel motoru haline getirmişlerdir³. Bu da, maalesef teknolojik gelişmeyi ve katma değeri yüksek ürünleri ithal etmek zorunda kalan gelişmekte olan ekonomiler için önemli bir zorluk yaratmaktadır. Bu nedenle dış ticaret dengeleri de dâhil birçok ekonomik faktör etkilenmekte, sürekli bir bağımlılık oluşmaktadır.

Diğer yandan yenilik kavramı tüketiciler bakımından da olumludur, hatta umut edilir bir kavram olmuştur. Herkesin hayatına giren cep telefonlarından, umutla beklenen kanser ilaçlarına kadar her şey yeniliğin bir sonucudur. Yenilik büyük ölçüde teknolojik gelişmeler sonucunda yeni ürünlerin çıkması veya ürünlerin geliştirilmesi olarak anlaşılabilir da son yıllarda artan bir şekilde örgütlenme yeniliği ve pazarlama yeniliği de ekonomide önemli olmaya başlamıştır. Bunlar gelişme stratejileri ve yatırım formları, ilişki ve ortaklık kurma unsurları gibi çok çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca üçüncü sanayi devriminden farklı olarak yeni ürünler, yeni formlar ve bilgi teknolojileri kullanımı geniş coğrafyalarda çok hızla yayılabilmektedir.

Yenilik, bir yandan devletlerin etkinliğini oluşturmaya yardım edebilen (örneğin e-devlet uygulaması), diğer yandan da devletin başlı başına teşvik etmesi ve düzenlemesi gereken bir alandır. Bu tür teşvik edici önlemlerden biri de eğitim politikalarını değiştirmek ve yenilikçiliği teşvik eden insan sermayesi oluşturmaktır. Müteşebbisliği teşvik etmek için yatırım önündeki engelleri kaldırmak, doğrudan yenilikçi politikalara kaynak ayırmak suretiyle desteklemek veya vergi indirimini sağlamak literatürde sıkça belirtilen öneriler arasındadır. Özetle devlet ve diğer kurumsal aktörlerin iyi belirlenmiş, etkin politika ve düzenlemelerle yenilik ortamını oluşturmaya imkân sağlayabildiği bilinmektedir. Dolayısıyla yasal düzenlemeler yeniliğin gelişmesinde veya gelişmemesinde önemli rol oynamaktadır.

³ OECD Innovation Strategy 2010,

<https://www.oecd-ilibrary.org/content/publication/9789264083479-en> (erişim tarihi 12.07.2019)

OECD 2010 tarihli Strateji Belgesinde, yenilik stratejilerine yönelik beş temel ilkeye dikkat çekmektedir⁴;

1. Bireylerin (ve toplumun) yenilik yapacak şekilde güçlendirilmesi gerekmektedir. İnsan sermayesinin güçlendirilmesi politikaları çerçevesinde üç nokta önem kazanmaktadır:
 - a. Eğitim sisteminin değişimi, gençlerin ömür boyu yenilikleri öğrenme kapasitesi ile yetişmesi, genellikle de yükseköğrenim kurumlarının hem yeniliği oluşturacak insan sermayesine sahip olması hem de bu insan sermayesini çekebilmesi,
 - b. Yaratıcı teşebbüsler oluşturmak için müteşebbislere olanak sağlanması ve girişimci kültürünün oluşturulup öğretilmesi,
 - c. Nitelikli ve yetenekli nüfusun hareketliliği ve yaratıcılığının geliştirilmesi ve fikirlerin yayılmasına yardımcı olunması,
 - d. Bu nedenle öğrenci değişiminden beyin gücüne kadar birçok alanın şeffaf ve dolaşımı sağlayacak şekilde düzenlenmesi, gerekmektedir.
2. Şirketlerin yenilik kapasitelerini artıracak olanaklar sağlanmalıdır. Yatırım ortamının kolaylaştırılması, vergi politikaları, çalışma şartlarının esnekleştirilmesi gibi birçok yöntem düşünülmelidir. Bunların içinde rekabet şartlarının oluşturulması, fikri mülkiyet haklarının korunması özellikle önemlidir.
3. Bilginin üretilmesi, yaygınlaştırılması ve uygulanması sürekli ve sürekli. Bilginin oluşturulması ve yaygınlaştırılması, (kamu) araştırma kurumlarının bir yandan mükemmeliyete ulaşmaya çalışırken, diğer yandan iş birliklerini kolaylaştırması ile mümkündür. Bilginin uygulanması ve ticarileşmesi şeffaf kuralların ve açık pazar ekonomisinin varlığına bağlıdır.
4. Yenilik, küresel ve toplumsal sorunlarla baş etmenin yollarından biri olabilir. Devletin çok riskli alanlarda liderlik rolü alması ve iyi düşünülmüş stratejilerle özel sektörü desteklemesi gerekebilir. Az gelişmiş ülkelerde, insan sermayesinin niteliğini geliştirmeye yönelik yatırımlar, yarışa başlamanın önemli koşulları arasındadır.

⁴ OECD Innovation Strategy 2010, <https://www.oecd-ilibrary.org/content/publication/9789264083479-en> (erişim tarihi 12.07.2019)

5. Ülkeler yenilik yönetimini ve ölçümünü geliştirmek zorundadır. Ülkede, bütün paydaşların ortaklaşa oluşturdukları kabul edilmiş, ulaşılabilir hedefler ve vizyon olmaya etkin bir yenilik politikası olması gerekmektedir.

Her ne kadar OECD ilkeleri, her ülke, her sektör veya her gelişmişlik seviyesine uyabilecek şablon bir yenilik stratejisini kabul etmese de yenilikçilik politikasında kamuya temel bir görev yüklemektedir. Bu da eğitim politikasından teşvik primine, vergilendirmeden fikri mülkiyete, yukarıda sıralanan beş temel ilkenin tamamında, kamunun aktif bir rol almasını gerektirmektedir.

OECD gibi kuruluşlar, özellikle gelişmiş ülkelerdeki yenilikçilik stratejilerini tartışırken Dünya Bankası da gelişmekte olan ülkeler için bir yenilikçilik politikası kılavuzu yayınlamıştır⁵. Burada da devletin anahtar rolü üç alanda vurgulanmaktadır. Birincisi, yeniliği engelleyen, rekabete ve yatırıma yönelik hukuki engellerin kaldırılması, ikincisi, toplumun ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak ARGE'ye destek verilmesi, üçüncüsü de yaratıcı nesillerin yetişmesi için eğitime kaynak ayrılmasıdır.

Aynı şekilde Birleşmiş Milletler (BM) de tarihinde ilk defa sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin arasına yeniliği almıştır. BM bu bağlamda sanayileşmenin teknolojik gelişme olmadan, kalkınmanın da sanayi olmadan var olamayacağını belirterek, bilimsel araştırmanın ve teknolojik kapasitenin gelişmesini özellikle gelişmekte olan ülkeler için 2030'a kadar teşvik etmeyi öngörmüş, 2018'de buna ilişkin bir strateji belgesi yayınlamıştır⁶.

Uluslararası örgütlerin politika belirleyen bu düzenlemelerinden de anlaşılacağı üzere uluslararası örgütler ve üye ülkeler, sonuçları kendileri için son derece önemli olan yeniliği düzenlemek için bazı kararlar almaktadır. Özellikle bu alanda yapılacak düzenlemelerle teşvik edici olmak kadar, kamu yararını gözetmek, koruyucu olmak, yasal düzenlemelerin kapsayıcı olması ve paydaşlar tarafından benimsenmesini de sağlamak gereklidir.

⁵ WORLD BANK, **Innovation Policy: A Guide for Developing Countries, 2010**, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/2460> (erişim tarihi 12.07.2019)

⁶ **United Nations Economic Analysis and Policy Division, Frontier Technologies for Sustainable Development, 2018**, <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-and-social-survey-2018-frontier-technologies-for-sustainable-development/> (erişim tarihi 12.07.2019)

II. AB HUKUKUNDA YENİLİĞİN DÜZENLEMESİNDE YÖNTEM VE SÜREÇ

AB'nin yenilik politikalarında en fazla vurgu yaptığı konu düzenlemenin yapılmasında kullanılacak yöntemdir. Bu kadar hızlı gelişen teknolojik değişim sonucunda ülkeler bir yandan bu yarışta geri kalmamayı sağlayacak, diğer yandan ekonominin ve toplumun çıkarlarını gözeterek bazı düzenlemeler yapmak zorundadır. Yeniliğin teşvik edilmesinde politika alanlarının belirlenmesi ve normların oluşturulması kadar düzenleme sürecine de önem verilmektedir. Zira düzenlemenin paydaşlar tarafından benimsenmesi ve uygulanması düzenlemenin olduğu süreçle doğrudan ilintilidir. Bu bağlamda düzenleme süreci oluşturulmak istenen yenilik ortamının önemli bir parçasıdır.

Düzenleme olarak adlandırdığımız süreç kavramsal bağlamda hukuk literatüründe çeşitli şekillerde tarif edilmektedir. Selznick, kamunun düzenleyici yaptırımlarını öne çıkararak, “kamunun toplum tarafından önemsenen davranışlar üzerindeki sürdürülebilir ve odaklanmış kontrolü” şeklinde bir tanım getirmektedir⁷. Diğer yandan son yıllarda yönetim kavramının öne çıkmasıyla, düzenleyici etkenler arasında sadece devletin değil özel sektör vb. güçlerin de sayıldığı görülmektedir⁸. Black, çok faktörlü etkileşimi düzenlemeden ayırt etmenin önemini vurgulamış, sadece bilinçli ve amaca yönelik eylemlerin düzenleme olacağını belirtmiştir⁹. Ford ise, bir anlamda diğer tanımları da içerecek şekilde düzenlemeyi, devletin kamu politikalarına öncelik verecek şekilde, doğrudan veya dolaylı yollarla sürdürülebilir ve maksatlı olarak aktörlerin davranışlarını etkileme, düzene sokma ve kontrol etmesi şeklinde tarif etmektedir¹⁰. Hood, Rothstein ve

⁷ SELZNICK, Philip, “Focusing Organizational Research on Regulation”, **Regulatory Policy and the Social Sciences** (der. R. Noll), University of California Press, Berkeley, 1985, (s. 363-367).

⁸ SCOTT, Colin, **Regulating Everything: From Mega- to Meta-regulation**, <http://hdl.handle.net/10197/7011> (erişim tarihi 12.07.2019)

⁹ BLACK, Julia, “Critical Reflections on Regulation”, **Australian Journal of Legal Philosophy**, Yıl: 2002, 27, 1, (s. 30-31)

¹⁰ FORD, Cristie, **Innovation and the state: finance, regulations and justice**, Cambridge University Press, New York, 2017, s.19

Baldwin, devletin düzenleme yapabilmesi için üç temel şartı olduğunu öne sürmektedir: standart oluşturma kapasitesi, bilgi toplama kapasitesi ve aktörlerin davranışını etkileme kapasitesi¹¹. Bu kapasitelerden de görülmektedir ki düzenleme iki yönlü bir ilişki içermektedir: bir yandan bilgi toplama yoluyla çevreden ve değişimden haberdar olma, diğer yandan da standart oluşturup etkileme.

Düzenlemenin açık ve net hedefleri olmalı ve bunlar kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Yenilik bağlamında ise, ekonomik faktör ve süreçlerin ne denli hızlı değiştiğini de düşünürsek, kamu otoritesinin de bu hızlı değişime ayak uydurması, yaratıcı şekilde düzenleme yapması gerekir.

Bu durumda genellikle kabul gören düzenleme formu esnek düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaal ve Ferris, ABD’de 1984 ile 2015 arasındaki yirmi yılda hukuk ve yenilik ilişkisini ampirik olarak incelemiş ve hukukun teknolojinin hızla gelişmesi karşısında sürekli bir “tempo” sorunu yaşadığını ve geriden takip ettiğini göstermiştir¹². Hukuki düzenlemelerin yenilik üzerindeki etkisini OECD ülkelerinin bütününe 1998-2004 yılları arasında tarayarak inceleyen Blind ise, teknolojik gelişme ile düzenleyici çerçevelerin etkileşimli olduğunu, bu anlamda uzun dönemde birbirleri için dış etkenli (eksojen) ve aynı anda iç etkenli (endojen) olduğunu belirtmektedir. Araştırmanın sonucunda rekabeti artırıcı düzenlemelerin yeniliğe olumlu etkisini belirtirken, diğer yandan ürün ve hizmetlerin düzenlenmesinin (tüketici hukuku, çevre hukuku vb. alanlarda) işletmelerin maliyetini yükselttiğini göstermektedir¹³. Bu iki araştırmanın da vurguladığı gibi hukuki düzenleme ve bu düzenlemenin yönü, ülkelerin yeni teknolojilerinin emilimini ve yeni teknolojileri üretmeye yönelik yenilik kapasitesini belirlemede etkin olmaktadır.

Özellikle AB gibi yenilik teşvikini önemli bir ekonomik hamle olarak gören kuruluşlar esnek düzenlemeyi ısrarla önermektedir. Bu tür bir düzenlemenin, bir yandan

¹¹ HOOD, Christopher / ROTHSTEIN, Henry / BALDWIN, Robert, **The Government of Risk: Understanding Risk Regulation Regimes**, Oxford University Press, New York, 2001, s.190

¹² KAAL, Wulf A. / FERRIS, Nick, “Innovation and Legislation: The Changing Relationship- Evidence from 1984 to 2015”, **The Journal of Law, Science & Technology**, Yıl: 2018, Cilt:58, Sayı:3, (s. 303-351).

¹³ BLIND, Knut, “The Influence of Regulations on Innovation: A Quantitative Assessment for OECD Countries”, **Research Policy**, Yıl: 2012, Cilt: 41, Sayı:2, (s. 391-400).

güncel bilgi ve birikimi anlayıp pragmatik çözümler getirebileceği, değişime ve gelişmeye uyum göstereceği, diğer yandan da kamu yararını kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Düzenleme aynı zamanda yeniliği teşvik edici olmalıdır. Bu çerçevede de yeniliğin nasıl ve nerede geliştiği, gelişme yönü üzerine doğru bir bilgi birikimi oluşturulmalıdır.

Yeniliğin, Schumpeter'in kavramıyla "yıkıcı"¹⁴ özellikleri dikkate alındığında, düzenlemenin ne kadar zor olduğu, yeni düzenleme kuramlarının refah devletinden toplumsal adalete, etkin yönetimden verimli ekonomiye kadar birçok faktörü dikkate alması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kamunun düzenlemesi, çeşitli hedefleri amaçladığı için tanım gereği bazı varsayımlar ve tercihler içermektedir. Bu anlamda da esnekliğin niteliği iyi belirlenmelidir.

Esneklik, tarihsel ve mekânsal bağlam, mevcut gelişmişlik düzeyi ve detaylı bir anlayıştan soyutlanarak oluşturulamaz. Bu noktada ise esnek düzenlemenin kuramı ve pratiği nasıl oluşturulacak sorusu karşımıza çıkmaktadır.

Literatürde esnek düzenlemenin farklı kavram ve isimlerle yer aldığı görülmektedir. 1992'de Ayres ve Braithwaite, ekonomideki uyum kuramı ile hukukun kesişme noktasından hareketle, uyumlu (*responsive regulation*) düzenleyicilik kavramını geliştirmişlerdir¹⁵. Kavram bu haliyle, sadece devletin denetleyici işlevini değil, aynı zamanda çok yönlü istişari yollarla elde edilen demokratik bir kamu iradesini yansıtmaktadır. Bu yaklaşıma göre taraflar sadece kanunun emrediciliğinden dolayı değil, aynı zamanda etik değerleri açısından da kabul edilir buldukları için hukuka uygun davranırlar. Bu yaklaşım, zamanla devlet dışı aktörlerin kamu politikalarının oluşturulmasına katılımına çok daha fazla önem vermiş, devlet kurumları dışında yetki kullanımını güçlendirmiştir. Bu uygulama sonucunda beklenen, zaman içinde kendi kendini yöneten birimlerin, yaptırım ile değil, uyum kültürünü içselleştirerek denetlenmeleridir. Yani kavram bütün paydaşların düzenlemeye katılımını esas

¹⁴ SCHUMPETER, Joseph, **Capitalism, Socialism, and Democracy**, Harper and Bros, New York, 1942, s. 41

¹⁵ AYRES, Ian / BRAITHWAITE, John, **Responsive Regulation: Transcending the Deregulatory Debate**, Oxford University Press, New York, 1991, s. 158-159

almaktadır. Orts, ABD’de düzenleyici hukuk arayışlarına cevap olarak uyumlu düzenleyicilik anlayışıyla hemen hemen aynı zamanda, tepkisel hukuk (*reflexive regulation*) kavramını ortaya atmıştır¹⁶. Daha sonra, Teubner tarafından geliştirilen bu kuram, hukuk ile yaratılan etki-tepki anlayışını öne çıkararak dinamik bir model oluşturmayı öngörmektedir¹⁷. Dış etkenler hukuk tarafından yönlendirilir. Aynı zamanda da yasamanın olaylara bakış açısını etkiler. Böylelikle bir yandan hukukun sınırları kabul edilirken, diğer yandan da hukuk dışındaki aktörlerin bir minimum standart ile hareket etmelerini şart koşar.

Teknolojik ve toplumsal gelişmelerin hızı, yaygınlığı ve çeşitlenmesi sonucunda sadece esnek bir düzenleme ortamının değil, aynı zamanda üçüncü tarafların kendi düzenleyici ilkelerini de oluşturulmaları gerektiğini öngören akıllı düzenleyicilik (*smart regulation*) kavramı Gunningham ve Graboski tarafından öne sürülmüştür¹⁸. Bu kavram örneğin uyumlu düzenleyicilikten farklı olarak sadece kanun koyucunun değil, aynı zamanda sanayi, ticaret odaları, özel sektör ve üniversiteler gibi birçok kurumun çeşitli düzeylerde farklı düzenlemelerini de (gönüllülük, kendini denetleme vb.) kullanarak müdahil olmasını öngörmektedir.

2000’li yıllarda giderek daha hızlı ilerleyen teknolojik gelişmenin yaratıcı düzenleme modellerini de gerektirdiği görülmektedir. Burada farklı kavramların, birbirinin ardı sıra gelişmeye başladığı gözlemlenebilmektedir. Zamanla, oluşturulan düzenlemelerin devlet kadar devlet dışı kurumlara yayıldığı görülmektedir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarından, özel sektöre kadar birçok farklı aktör yatay ve dikey paylaşım ile bu süreçte yer almaktadır. Bu dönemde düzenleme, artık “yönetişim” kavramıyla ve çok paydaşlılıkla birlikte anılmaktadır. Lobel, bu yeni yönetim paradigmasını, içindeki düzenleyici fonksiyonunun katılımcı ortaklıklar oluşturarak esnek, uyumlu yapılabileceğini kabul eden, dinamik öğrenmeyi temel alan şekilde

¹⁶ ORTS, Eric W., “Reflexive Environmental Law”, **Northwestern University Law Review**, Yıl:1914, Cilt:89, Sayı:4, (s. 1227-1340).

¹⁷ TEUBNER, Guntehr, “Substantive and reflexive elements in modern law”, **Law and Society Review**, Yıl:1983, Cilt:17, Sayı:2, (s.239-285).

¹⁸ GUNNINGHAM, Neil / GRABOSK, Peter M., **Smart Regulation: Designing Environmental Policy**, Oxford University Press, New York, 1998, s.133

düzenlemesini öngörmektedir¹⁹. Parker tarafından geliştirilen “Meta Düzenleme” (“*Meta Regulation*”)²⁰ ve Gunningham’ın “Meta Risk Yönetimi” (“*Meta-Risk Management*”)²¹ kavramlarının da esnek düzenlemenin gittikçe artan belirsiz ve tesadüflerle dolu yenilik dünyasındaki bilinmezliklerle çok yönlü ve çok aktörlü uyum çabası olarak görülebilir. Yine yönetim çerçevesi altında ele alınması uygun olan, deneycilik kuramı ise bilginin dağınık olduğunu, bu nedenle merkezi otoritenin hiçbir zaman yeterli bilgiye sahip olamayacağını, o nedenle de yapılacak düzenleyici işlevin tanımı gereği, izlerken öğrenme (*learning by monitoring*) olduğunu iddia etmektedir²².

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde literatürden anlaşıldığı ve AB belgelerinde de öngörüldüğü üzere, “esnek düzenleme” son yılların temel stratejisi haline gelmiştir. Bu şekilde hızlı, uyumlu, hem talep hem de arza cevap verebilen, geniş katılımı oluşturulan pragmatik ve problem çözücü bir yasama hedeflenmektedir. Bununla beraber bazı kuramların esnek düzenlemenin limitlerini sorguladığı da görülmektedir. Esnekliğin getirdiği avantajların birçoğu (mesela uygunluk) kabul edilmekte, ancak bazı önemli sorunları da beraberinde getirdiği öne sürülmektedir. Ford’a göre, esnek düzenleme, ortama uyan uygulama, pazarlığa açık olma, etkileşimli kullanım ve uyum (*congruence*) potansiyelini taşımakla birlikte, iyi oluşturulmazsa, kötü sonuçlar doğurma potansiyelini de taşımaktadır²³. Buna bağlı olarak Ford, fazla esnekliğin şeffaflık eksikliği ve eşit uygulanmama gibi sorunları da getirebileceğini iddia etmektedir. Ford’un finans piyasaları üzerinden geliştirdiği kurama göre, esnek düzenleme, sadece teknokratik bir deregulasyon projesi olarak görülmemeli, hukuk devletinin adalet, insan haysiyetine saygı, hesap verilebilirlik ve keyfi olmama gibi temel ilkelerine uymalı, aynı zamanda

¹⁹ LOBEL, Orly, “The Renew Deal: The Fall of Regulation and the Rise of Governance in Contemporary Legal Thought”, **Minnesota Law Review**, Yıl:2004, Cilt:89, Sayı:2, (s.342-470).

²⁰ PARKER, Christine, **The Open Corporation: Effective Self-Regulation and Democracy**, Cambridge University Press, New York, 2002, s. 245

²¹ GUNNINGHAM, Neil, “Environment Law, Regulation and Governance: Shifting Architectures”, **Journal of Environmental Law**, Yıl:2009, Cilt:21, Sayı:2, (s.179-212).

²² BURCA, Grainne / KEOHANE, Robert, O. / SABEL, Charles, “New Modes of Pluralist Global Governance”, **New York University Journal of International Law and Politics**, Yıl:2013, Cilt:45, Sayı:1, (s.723-187).

²³ FORD, 2017, s.122

ortaklaşa öğrenme ve kaynakların adil paylaşılmasına yardımcı olacak şekilde oluşturulmalıdır. Yani bir bakıma Ford esnekliğin sınırlarını kamu yararı ile çizmektedir²⁴. Esnekliğin limitlerini sorgulayan başka bir çalışmada Voegtlin ve Scherer, sorumlu yenilikçiliği (*responsible innovation*) önerirken, sürdürülebilirlik üzerinde durmaktadır²⁵. Yazarlara göre küresel aktörler bütüncül bir yaklaşımla yeryüzünün ve insanlığın iyiliğini iş dünyasının çıkarlarının yanında korumak zorundadır. Aynı şekilde eleştirel bir yaklaşım sergileyen Chaminade, Lundvall ve Haneef, ulusal yenilikçilik sistemlerinin mutlaka küresel boyutları da içerecek şekilde politika yapıcılar, şirketler ve bilim insanlarının etkileşimine dayanması gerektiğini vurgulamaktadırlar²⁶. Zira artık amaç ulusal sektörler, bölgeler ve teknolojiler ilişkisini aşarak, sürdürülebilir bir küresel diyalogu yakalamaktır. Kısaca, bir yanda özellikle uluslararası kuruluşlar, iş dünyası, tüketiciler gibi ekonomik aktörlerin yeniliği geliştirmek için daha esnek düzenleme önerileri söz konusudur. Diğer yandan da özellikle enerji sektörü gibi alanlardaki yeniliklerin getirdiği endişelere dayalı kamu yararı ve sürdürülebilirlik endişelerini içeren bir düzenleme beklentisi vardır.

AB'nin yavaşlığı ve esnekliğe az yer vermesi, nesnelere interneti veya robotlar arası iletişim gibi hızlı gelişen alanlarda etkinliğini önlediği yönünde eleştirilmektedir²⁷. Birçok ülkede, OECD, Dünya Bankası vb. kuruluşlarda da olduğu gibi AB için de en uygun düzenleme modelinin esnek düzenleme olduğu düşünülmektedir. Ranchordas ABD'den etkilenerek, iki yeni esnek düzenleme yöntemi önermektedir²⁸:

²⁴ FORD, Cristie, "Innovation-Framing Regulation", **The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences**, Yıl:2013, Cilt:649, Sayı:1, (s.76-97).

²⁵ VOEGTLIN, Christian / SCHERER, Andreas G., "Responsible Innovation and the Innovation of Responsibility: Governing Sustainable Development in a Globalized World", **Journal of Business Ethics**, Yıl: 2017, Cilt:143, Sayı:2, (s.227-243).

²⁶ CHAMINADE, Christiona / LUNDVALL, Bengt-Ake / HANEEF, Sagufta, **An Advanced Introduction to National Innovation Systems**, Edward Elgar Publishing, Northampton, 2018, s. 142-144

²⁷ THE ECONOMIST CHARLEMAGNE, **Europe's History Explains Why it Will Never Produce a Google**, <https://www.economist.com/europe/2018/10/13/europes-history-explains-why-it-will-never-produce-a-google> (erişim tarihi: 12.07.2019)

²⁸ RANCHORDAS, Sofia, "Innovation-Friendly Regulation: The Sunset of Regulation, the Sunrise of Innovation", **Jurimetrics**, Yıl.2015, Cilt:55, Sayı:2, (s.201-224).

- 1- Süresi sınırlı düzenlemeler (*Sunset Clauses*): Süresi ve kapsamı bakımından (sınırları önceden belirlenmiş düzenlemeler yapıp, süresi doldukça yenilemek)
- 2- Deneysel yasama (*experimental legislation*): Daha fazla bilgi toplamayı olanaklı kılacak şekilde küçük çaplı deneme mahiyetinde yasalar/düzenlemeler yapıp daha sonra kapsamını genişletmek.

Bu iki yolla bir yenilik hukuku bütünlüğü oluşturmak ve örneğin Uber ve Airbnb gibi paylaşım ekonomisi platformlarını da kapsamak hedeflenmelidir.

Her ne kadar bu tür yenilikçi yöntemler hızlı hareket ederek, esneklik, uyum gibi sorunlarla baş etmek için kullanılabilirse de belirsizlik ve kötüye kullanılmaya açık olması gibi sorunları da beraberinde getirecektir. Nitekim son dönemlerde hız ve esnekliğin limitlerini sorgulayan çalışmalar da artmıştır²⁹. Yeniliğin hem insanlığa hem yeryüzüne zarar vermemesi, tam tersine iyileştirmeye yol açması, sürdürülebilirliğinin temeli olarak görülmektedir. Bu da, ancak bütüncül bir sorumluluk anlayışı ile mümkün olabilir. Bütüncül sorumluluğun, paydaş anlayışını aşan, tartışmaya açık bir katılımçılıkla mümkün olduğu iddia edilmektedir. Bu da, AB çerçevesinde AB Parlamentosunun önemine ve rolüne işaret etmektedir. Zira Parlamento üyeleri AB vatandaşları tarafından doğrudan seçilmektedir ve buna bağlı olarak Parlamento toplumsal ihtiyaçlara daha duyarlı bir kurumdur. Parlamento, ‘Yenilik Politikası’ ile ekonomiyi canlı tutmayı amaçlamak kadar vatandaşların tüketici ve çalışan olarak yararını korumak durumundadır. Yenilikçilik, AB’nin pazardaki rekabetçi konumunu korumasının yanı sıra daha iyi işler yaratmalı, daha yeşil bir toplum ve daha iyi bir yaşam kalitesini geliştirmelidir. Parlamento hem kurduğu komisyonlar hem de yasama tartışmaları ile bunu sağlamaya çalışmaktadır. Özellikle toplum ve kamu yararının çok önde olduğu enerji ve çevre konularında öncü bir rol alarak, sürdürülebilirlik konusundaki hassasiyetini göstermektedir.

Yenilik politikaları ve yeniliğin düzenlenmesi yaratıcı süreçlerin sürdürülebilirliğini de gözetmek zorundadır. Bu nedenle paydaşların ve özellikle yenilikçi teşebbüslerin bu düzenlemeleri benimsemesi ve uyum göstermesi gerekmektedir. Bu uyumu sağlamak için AB’nin hedeflediği düzenleme süreci esnek düzenlemedir. Bu

²⁹ FORD, 2017, s.140.; VOEGTLIN / SCHERER, 2017, s.240.

düzenleme yöntemi çok yönlü ve kapsayıcı olmayı vadetmektedir. Bu olumlu etkiler özellikle AB gibi, hem üye devletlerin hem de teşebbüsler ve diğer kuruluşlar gibi paydaşların ortak çıkarlarını gözetmesi gereken bir birlik açısından önemli bir faydadır. Bu şekilde ortak paydada buluşulması AB'nin devletler üstü düzenlemeyi oluşturmasını da kolaylaştıracaktır.

III. AB HUKUKUNDA YENİLİK POLİTİKALARININ UYUMLAŞTIRILMASI

A. AB'nin Düzenleyici Rolü

AB'nin düzenleyici işlevi, üye devletlerde yeniliğin teşvik edilmesinde, önemli bir kaldıraç olarak kullanılabilir³⁰. Bu bağlamda AB hem mevzuatı uyumlaştırmalı hem de yeniliğe fon ayırmalıdır. Böylelikle üye devletlere ve dış ve iç paydaşlara kararlılığını gösterebilecektir. Bu tespit, nasıl bir düzenleme sorusunu gündeme getirmektedir.

AB düzeyinde düzenlemenin nasıl olması gerektiğine ilişkin iki temel sorun görünmektedir. Bunlardan ilki AB'nin yönetim sorunu ile ilgilidir. Bilindiği gibi AB farklı düzeylerde farklı usul ve yöntemleri kullanan bir ortaklık yapısına sahiptir. Yani, Birliğin kendi düzenleyici yetkileri ve kurumları vardır ve üye devletler de bu düzenlemelere kendi hukuki yapıları çerçevesinde uyum göstermek zorundadır. Ancak uyumlaştırma her zaman her üye devlette aynı şekilde sonuç vermemektedir. Komisyon, tüm düzenlemelerde aktif bir başlangıç yaparken, diğer yandan da düzenlemelerin uygulayıcısı ve uygulanmasının denetleyicisi durumundadır. Bu çerçevede düzenlemeler, farklı paydaş ve/veya katılımcıların farklı düzeylerde katılımına ihtiyaç duymaktadır. Diğer yandan düzenlemeyi gerçekleştirerek hukuki alt yapıyı oluşturmaya yetkili kurumlar Konsey ve Parlamento'dur. Etkin bir düzenleme ortamının sağlanmasının ve bu konudaki siyasi çatışmaların aşılmasının yolu, yasa koyucuların tam desteğinin sağlanmasıyla, yani özellikle Parlamento'da tartışma ve demokratik karar alma süreçleri ile olacağı öngörülmektedir³¹. Diğer yandan üye devletlerin politika geliştirmeyi AB'ye

³⁰ STANDER, Philipp, **Missions for EU Innovation Policy: Why the Right set-up Matters**, <https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2018/05/MissionsforEUinnovationpolicy-Stander-May2018.pdf> (erişim tarihi: 12.07.2019)

³¹ STANDER, (Missions for EU Innovation Policy: Why the Right set-up Matters).

bırakma konusundaki endişeleri bilinmektedir. Bu endişe üye devletlerle AB arasındaki tarihi yetki paylaşımı açmazından kaynaklanmaktadır. AB, üye devletler tarafından düzen, teşvik, ortak hareket kadar sınırlama, bürokrasi ve standartlaştırma olarak da görülmektedir. Bu tür bir bürokratik/teknokratik kontrol de paydaşları yabancılaştırmakta, hatta siyasi ve toplumsal tepkilere neden olmaktadır. Yenilikçilik düzenlemelerini kimin ne kadar yapacağı da bu güç paylaşımının bir parçasıdır. Bu düzenlemelerin niteliği gereği, tüketici ve üreticiyi vergilendirmeden sağlık sistemine, işsizlikten istihdamın niteliğine, eğitimden ulaşım her alanda etkilediği, bu anlamda kanun koyucunun çok geniş kitlelerden sorumlu olduğu göz önüne alınmalıdır. Bu da üye ülkelerin ve hatta üye ülkelerdeki farklı paydaşların yalnızca düzenlemeyi değil, süreci de sahiplenmesini gerektirmektedir.

Yenilikçilik düzenlemesinin bir diğer sorunu ise zamanlama sorunudur. Teknolojik yenilikler o kadar hızla yayılmaktadır ki uygun düzenleme oluşturma vaktini yakalamak çok zor olabilmektedir. Yani kanun koyucu, hızlı hareket eden bir gerçekliği düzenlemekte olduğunu hesaba katmak zorundadır. Özellikle tüketicinin ve kamuoyunun yeni ürün ve hizmetlere olan talebi göz önüne alındığında teknolojinin tüketiciye ulaşmasının çok hızlı olduğu görülecektir. Ayrıca, birçok düzenlemenin kanun koyucu tarafından oluşturulma süreci (örneğin; konunun kamuoyunun ve kanun koyucunun gündemine gelmesi, hukuki alt yapının hazırlanması, tartışılması ve gerekli prosedürlerin uygulanması) birçok konuda çok uzun zaman almaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir başka konu da kanun koyucu ile yeniliği oluşturan kişiler arasındaki bilgi asimetrisidir. Teknoloji, çok farklı düzeylerde teknik ve bilimsel bilgi içermektedir. Pazardaki üretici aktörler, kendi alanlarında buna sahipken, kanun koyucu her konuda aynı donanıma sahip olmayabilir. Bu da kanun koyucunun bazı etki gruplarının (genellikle de büyük şirketler, holdingler ve kümelerin) fazla etkisinde hareket etmelerine neden olabilir³². Klasik anlamda düzenleme, yukarıdan aşağıya yapılacağı ve uyum mecburiyeti olacağı için, belli şirketlerin veya kümelerin etkisi altında, rekabeti önleyici şekilde yapılmasında büyük sakıncalar olacaktır. Buna benzer bir sorun standart oluşturmaya ilişkin yaşanabilir. Standartların kimin tarafından oluşturulacağı da kendi

³² BLIND, Knut / PETERSEN, Sören S. / RIILLO, Cesare. A.F., “The Impact of Standards and Regulation on Innovation in Uncertain Markets”, **Research Policy**, Yıl: 2017, Cilt:46, Sayı:1, (s. 249-264).

içinde sorunludur. Bazen, bu nedenle oluşturulmuş resmi / yarı resmi kuruluşlar olabileceği gibi “bağımsız” veya “yarı-bağımsız” örgütler de olabilir. Aynı şekilde, kamunun, örgütlenen şirketlerin etkisi altında hareket etmesi rekabeti önleyebilir. Bu da şirketin yenilikçilik yönünde hareketini zorlaştıracak, hiç değilse şirket yenilikçi atılımlarında oluşacak maliyeti hesaplamak zorunda kalacaktır.

Blind, yaptığı sınıflandırmada, yenilikçiliği etkileyen düzenlemeleri ekonomik, sosyal ve kamusal olarak üçe ayırmaktadır³³. Rekabet hukuku, birleşme ve devralmaların denetlenmesi, pazara giriş şartları, kamu teşebbüslerinin ve doğal tekellerin düzenlenmesi, fiyat regülasyonu, ekonomik düzenlemeler, çevrenin korunması, tüketici hakları, iş güvenliği ve işçi sağlığı, istihdamı korumaya yönelik düzenlemeler, göçle ilgili yasal düzenlemeler, iflas kuralları ve fikri mülkiyet hukuku ilgili alandaki kamusal düzenlemeleri oluşturmaktadır. Blind’a göre bu düzenlemelerin her birinin yenilikçilik ortamı üzerinde olumlu/olumsuz etkisini izlemek gerekir. Bu etkiler, sektörler arasında da farklılaşma göstermektedir. Hatta aynı hukuki altyapının, yenilikçiliğin değişken niteliği gereği, zamanla da etkisi değişmektedir. Örneğin, rekabetçi ortamın korunması, ürün fiyatlaması ve kalitenin artırılması gibi konularda şirketleri yarışa sokmaktadır. Diğer yandan bazı düzenlemeler etki açısından teşebbüse/ sektöre göre farklılaşma gösterirken sosyal düzenlemelerin yenilikçilik üzerindeki etkisi daha belirgin olmaktadır. Mesela, çevre hukukunda kamu yararı çok net tanımlandığından hukuki yaptırımlar da daha etkili olmaktadır. Bu da maliyetleri arttırsa bile yenilikçiliği olumlu yönde etkilemektedir. Ekonomik düzenlemeler gibi kurumsal düzenlemelerin de etkisi homojen değildir. Örneğin, tüketici, daha güvenli ürünler konusunda şirketleri zorlamakta, iflas hukukundaki düzenlemelerse şirketleri risk almaktan alıkoymakta, fikri mülkiyet hukuku ise patent almakta olduğu gibi şirketlerin maliyetini arttırdığı için onları yeni ürünlerden uzaklaştırabilmektedir³⁴. Blind araştırmasının sonunda, düzenlemelerin yenilikçiliğin bir parçası olmasını, belirli zaman aralıkları ile etki analizi yapıp gözden geçirilmesini,

³³ BLIND, Knut, **The Impact of Regulation on Innovation**, <https://www.nesta.org.uk/report/the-impact-of-regulation-on-innovation/> (erişim tarihi 12.07.2019)

³⁴ BLIND, **The Impact of Regulation on Innovation**, s.398.

kurumların yenilikçiliği benimseyip teşvik edici bir kültür geliştirmesini ve uygulamada esnekliği önermektedir.

Aynı şekilde Granieri ve Renda da özellikle AB çerçevesinde, pazarın mükemmel olmasına vurgu yaparak düzenleme yapmanın gerekliliğini vurgulamaktadır³⁵. Yazarlar, devletle yenilikçi politikaların düzenleme ilişkisinde farklı bir politika sınıflandırması yapmaktadırlar. Birinci tür düzenleme devletin doğrudan müdahalesi şeklindedir. Örneğin, devlet yardımları veya bazı sektörlere verilen teşvikler bu kapsamda değerlendirilmektedir. İkinci tür düzenleme yenilikçiliğin altyapısının hazırlanmasına yönelik hukuki önermelerdir; fikri mülkiyet haklarını düzenleyen kurallar, standartlaştırma düzenlemeleri bu önermeler arasındadır. Üçüncü tür düzenleme arz temelli düzenlemelerdir; vergi muafiyetleri, araştırma geliştirme harcamaları, devletin altyapıya yatırımı, üniversitelerin ve teknoparkların desteklenmesi bu çerçevede ele alınmalıdır. Dördüncü tür düzenleme ise talep temelli düzenlemelerdir. Burada yeni teknoloji kullanan ürünlerin teşviki, tüketicinin bilgilendirilmesi, yenilik merkezlerinin ve platformlarının oluşturulması gibi faaliyetler görülmektedir.

Yenilik politikaları çerçevesinde düzenleme yapılmasını gerektiren, rekabet hukuku, devlet yardımları, fikri mülkiyet gibi pek çok alan kurucu antlaşmalar uyarınca AB'nin yetki alanına girmektedir. Bu da AB'nin üye devletlerde yenilikçiliğin teşvikinde önemli bir teşvik gücü olabileceğine işaret etmektedir. Akılcı, içerici ve sürdürülebilir olmayı iddia eden AB yenilikçilik stratejisinin, ABD ile kıyaslandığında etkinlik açısından eksiklikleri olduğu, mesela ticarileşme öncesi satın alma gibi önlemleri aktif olarak kullanmadığı iddia edilmektedir³⁶. Ancak üye devletlerin ekonomik gelişmişlik ve yenilikçilik alanında hazırlığındaki farklılıklar³⁷ AB'nin bu alanda oynayabileceği öncü rolü ve yapabileceği uyumlaştırmayı da sınırlamaktadır.

³⁵ GRANIERI, Massimiliano / RENDA, Andrea, **Innovation Law and Policy in the European Union**, Springer, Milan, 2012, s.53-54

³⁶ GRANIERI / RENDA, 2012, s.56.

³⁷ **Global Innovation Index Report**, <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report> (erişim tarihi 12.07.2019)

B. AB Hukukunda Uyumlaştırma Süreçleri

AB'nin düzenlemeleri dört aşamalı olarak gerçekleşmektedir. Bu aşamalardan ilki gündem belirleme aşamasıdır. Bu aşama AB'nin konuyu tanımlama ve anlamaya yönelik belgeleri hazırladığı (yeşil belge, beyaz belge, iletişim belgeleri) ve böylelikle konunun genel bir çerçevesinin çizildiği aşamadır. İlk aşamada bazı çerçeve düzenlemeler de yapılmaktadır. İkinci aşama karar alma ve mevzuatın oluşturulması aşamasıdır. Bu aşamada AB farklılaşmış normatif yapısı sayesinde farklı amaçlar güdebilir. Örneğin tüzük tam uyumlaştırma getiren bir araçtır ancak yönerge ulusal farklılıklara yer açmayı sağlayan bir araçtır. Üçüncü aşama ise uyum aşaması olarak adlandırılabilir. Bu aşamada çeşitli paydaşların önceden belirlenmiş hedef ve kurallara uyması beklenir. Son olarak uygulama aşamasında yerel ve ulusal yöneticilerin kurallar ve hedeflerle uyumunu denetlemek için çeşitli yaptırımlar uygulanması söz konusudur. Komisyon üye devletlerin AB mevzuatına uyumunu denetlemekle yükümlüdür. Yaptırımlar ise Komisyon veya ABAD ve Genel Mahkeme tarafından uygulanır.

Pelkmans ve Renda'ya göre AB, başlangıçtan itibaren farklı türlerde düzenleme kullanmıştır³⁸. Bunlardan bağlayıcı niteliği en düşük olanı bilgilendirme yoluyla düzenlemedir. Burada amaç şirketlerin ve tüketicinin davranışını etkileyecek şekilde pazarı bilgilendirmektedir. Diğer yandan, şirketler, sivil toplum kuruluşları, ekonomik ve sosyal aktörler, ortak davranış kuralları, normları ve pratikleri geliştirebilir ve böylelikle kendi kendine düzenleme (*self-regulation*) yoluna da gidebilir. Her ne kadar bu tür uygulama esnek, hızlı ve etkileşimli olsa da şeffaf olmadığı durumda kötüye kullanıma açıktır. Ortak düzenleme ise AB'nin, yasama organlarının tanımladığı hedefleri, alanın yasama süreçlerinde rol alan sivil toplum kuruluşları (ekonomik aktörler, toplumsal ortaklar, sivil toplum kuruluşları vb.) aracılığıyla takip etmesidir.³⁹ Bu düzenleme yasa koyucunun yaptırım gücü ile daha esnek olan ve paydaşların deneyimlerinin de içinde bulunduğu kendi kendini düzenleme yöntemlerini birleştirmektedir. Bu yöntemdeki en

³⁸ PELKMANS, Jacques / RENDA, Andrea, **How Can EU Legislation Enable and/or Disable Innovation**, https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/39-how_can_eu_legislation_enable_and-or_disable_innovation.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

³⁹ Bu tür bir düzenleme AB'nin 2016'da süresi sona eren, Daha İyi Hukuki Düzenleme Yapmak için Kurumlar arası İşbirliği Anlaşması'nın (Inter-institutional Agreement on Better Law Making) 18. Maddesinde öngörülmüştür.

büyük sorun devletin denetleme kapasitesi nedeniyle yaşayacağı sorunlardır. AB'nin yasama faaliyetinde en yaygın olarak kullandığı düzenleme yöntemlerinden biri standart oluşturmaktır. Avrupa Standartları Örgütleri (*European Standardization Organizations*) kapsamında özellikle sağlık, çevre ve güvenlik konusunda yönergelerle verilen yetkiye dayanarak oluşturulan bu standartların, iç pazara giriş için çok önemli olduğu bilinmektedir. Bununla beraber yenilikçi ürünlerin sıklıkla standartları değiştirme talepleri oluşmaktadır. İç pazara yönelik düzenleyici araçlar ise genellikle maddi teşviklerden oluşmaktadır. Bu çerçevede vergilendirme, mülkiyet ve sorumluluk hukuku kuralları, fiyatlandırma veya miktar kısıtlamaları, kotalar, lisanslar sayılabilir.

En önemli düzenleme türü ise bağlayıcı düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler tüzükler, yönergeler ve kararlar gibi farklı norm türleri ile oluşturulur. Komisyon etki analizi kılavuzu, bu tür düzenlemeleri, geleneksel emir ve denetleme politikaları ve performans güçlendirme politikaları olarak ikiye ayırmaktadır⁴⁰. Birinci türde belirgin olarak hangi teknolojilerin pratiklerinin ve tasarımların uygulanacağı belirlenip son derece etkin ve az maliyetle denetim yapılabilirken yenilikçiliği teşvik etkisi zayıf kalmaktadır. İkinci türde ise hedefler belirlenmekte ve bu hedeflere erişim için uyumlulaştırma yolları gösterilmektedir. Bu tür düzenlemeler esnekliğe hatta bölgesel ve ulusal uygulama farklılıklarına izin vermektedir.

Son olarak AB'nin uyumlaştırma tercihlerinde üye devletlerin yasal, ekonomik ve sosyal durumunun da önemli bir rol oynadığı vurgulanmalıdır. Komisyon, hangi alanlarda ne düzeyde uyumlaştırma yapacağına karar verirken uyumlaştırmanın yerindeliğine, üye devletlerin ulusal mevzuatlarında getirdikleri standartlara ve ekonomik ve sosyal bakımından AB normlarını uygulama potansiyellerine bakarak karar verir. Bu nedenle üye devletler arasında ekonomik farklılıkların çok olduğu alanlarda veya bazı üye devletlerin ulusal mevzuatlarında yüksek standartlar getirdikleri durumlarda uyumlaştırmadan kaçınılabilir. Diğer taraftan Birliğin ortak çıkarları söz konusu olduğunda uyumlaştırma kaçınılmaz hale de gelebilir.

⁴⁰ AB Komisyonu Etki Analizi Uygulamaları, https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/impact-assessments_en (erişim tarihi 12.07.2019)

C. AB Hukukunda Yenilik Politikalarının Uyumlaştırma Düzeyi ve Alanları

Her ne kadar AB bir ekonomik birlik olarak iç pazarın oluşturulması, sanayinin ve refahın geliştirilmesi gibi hedeflere sahip olduğu için kuruluşundan beri teknolojinin gelişmesi ve sanayiye uygulanmasına önem veriyse de yenilik politikalarının ilk kapsamlı belgesi 1995'te çıkan Yenilik Üzerine Yeşil Belge'dir⁴¹. Bu belgenin temel saptaması Avrupa'da teknolojik gelişmenin ve becerilerinin, yenilikçiliğe ve rekabet avantajına dönüşmediğidir. Hemen hemen bütün konu uzmanlarının kabul ettiği milat ise Lizbon Stratejisi'nin 2000 yılında imzalanmasıdır. Lizbon Stratejisi net olarak AB'nin hedefini "bilgi" olarak koymaktadır⁴². Son yirmi yılda AB ile diğer rakiplerinin (özellikle ABD, Japonya ve sonra da Çin) arasının yenilik hamleleriyle açılması, Granieri ve Renda'nın tabiri ile "acil ve zorunlu yenilik" ihtiyacından kaynaklanmaktadır⁴³.

AB'nin yenilik politikalarını, Lizbon öncesi ve sonrası olarak ayırmak mümkündür. Komisyon'un 2002 raporuna göre birinci nesil yenilik politikası (geleneksel yenilik politikası) daha ziyade üniversiteler ve diğer araştırma kuruluşlarınca yapılan araştırma geliştirmeyi teşvik eden, bu anlamda da daha yalın ve doğrusal bilim ve teknoloji politikasına işaret eder⁴⁴. İkinci nesil ise bu tekdüzelikten çıkan bir yenilik politikasını başlatmaktadır. Bu ikinci dönemde yenilikçi süreçlerin karşılıklı etkileşimi, geri bildirim çemberleri, sistematik çözüm arayışları, kamuoyunun katkısı, bilimle teknolojiyi birleştiren/etkileştiren ara kurumlar, bilgi transferi sorunları gibi çok yönlü arayışlar ve çözüm ihtiyaçları söz konusudur. Artık amaç, değişen ortamlara kolayca uyum gösterebilecek esneklikte bir yenilik politikası geliştirmek olarak tarif edilmektedir⁴⁵. 2002 sonrasında gelişen bilgi temelli ekonomi, sosyal yenilikçilik, kapsayıcı yenilikçilik gibi yeni alanların oluşması ise üçüncü nesil yenilikçilik yaklaşımını getirmiştir.

⁴¹ **Green Paper on Innovation 1995**, http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com95_688_en.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

⁴² **Lisbon Strategy**, http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/kin123469enc_web.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

⁴³ GRANIERI / RENDA, 2012, s.60

⁴⁴ **Lisbon Strategy**, http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/kin123469enc_web.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

⁴⁵ WERESA, Marzena A., **Innovation, Human Capital and Trade Competitiveness**, Springer International Publishing, Switzerland, 2014, s. 81

AB için sosyal yenilikçilik, kurumsal yenilikçilik, ekolojik yenilikçilik gibi çeşitlenmeleri de kapsayacak, yenilik ağlarına ve kümelerine erişmeyi kolaylaştıracak, yenileşmeyi bütün sektörel politikalarda ana akımlaştıracak bir Yenilik Birliği Stratejisi oluşturan Lizbon Stratejisi, bir bakıma küresel gelişmelere karşı on yıllık bir plan niteliğindedir. Bir yandan AB'nin araştırma geliştirme kapasitesini ve girişimciliğini geliştirip, bilgi toplumuna uyum sağlarken diğer yandan da sosyal koruma sistemini ve istihdamı da büyütme amaçlamaktadır. Lizbon Stratejisi, Weresa'ya göre Ar-Ge'de istihdamı arttırmış, dinamik bir iş yaşamına katkıda bulunmuş ve bürokrasiyi azaltmıştır⁴⁶. Yine de daha etkin bir politikaya ihtiyaç duyulduğu, ulusal ve birlik hedeflerinin daha net konulup, vatandaş haklarını da amaçlayan eşgüdümlü bir politika ihtiyacına işaret etmiştir.

Lizbon kararları çerçevesinde Komisyonun araştırma ve yenilik genel müdürlüğünün yanı sıra, başka birimler de bu konuya kendi alanları çerçevesinde önem vermekte, yardımcı olmaktadır. Lizbon stratejisi sonrasında AB Aho Grubu raporu olarak bilinen “İnovatif bir Avrupa yaratmak” başlıklı raporu 2006'da yayınlanmıştır⁴⁷. Bazı temel hedefler ve öneriler sunan bu rapor sonucunda en yüksek seviyede koordinasyonu sağlamak amacıyla Komisyon, Avrupa 2020 En İyi Girişim Yenilik Birliği (*Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union*) başlığı altında bir strateji belgesi yayınlanmıştır⁴⁸. Bu belge çok açık bir şekilde Çin ve Güney Kore gibi ülkelerin rekabet baskısına karşı geliştirilecek hedefleri sıralamakta, araştırma ve yaratıcılık bakımından pazara, özel sektöre, üniversitelere ve diğer kamu kurumlarına yönelik hedef ve başarı ölçütleri koymaktadır.

2010'da oluşan Yenilik Birliği ve 2020 Stratejisi hem net hedeflere hem de ulusal aksiyon planları ile koordinasyona yer vermektedir. Her biri, iç bölünmeleri de dahil olmak üzere, altı temel öncelikten oluşan Avrupa 2020 Stratejisi sadece bilgi kapasitesini arttırmayı değil, toplumsal sorunlarla baş etmeyi, teknoloji ve sanayiye geliştirmeyi,

⁴⁶ WERESA, 2014, s.18.

⁴⁷ **Creating an Innovative Europe**, http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/aho_report.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

⁴⁸ **Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union**, https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovation-union-communication-brochure_en.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

ekonomiyi canlandırıp istihdam yaratmayı da amaçlamaktadır. Artık hedef, yenilikçi politikaları her alanda, her sektörde ve her toplumsal kesimde kullanmak yani ana akımlaştırmaktır.

Yeniliğin düzenlenmesinin temelini oluşturan ve yukarıda sözü edilen 2006 tarihli Aho raporu ve 2010 tarihli Yenilik Birliği inisiyatifi dışında bazı temel yaklaşımları sergileyen raporlar da yayınlanmıştır. Bunların bir tanesi doğrudan yenilik düzenlemesine işaret ettiği için dikkat çekicidir. Komisyonun 2014’de yayınladığı raporda⁴⁹ AB’nin yenilik düzenleyici müdahalelerinin (sektörel düzenlemeler, standart belirlemeler, kamu ihalelerinin ve rekabet hukukunun düzenlenmesi vb.) analitik olarak ne kadar teşvik edici veya engelleyici olduğu çeşitli örneklerle tartışılmakta, daha sonra da bazı politika önerileri sunulmaktadır. Bu çalışmanın en çarpıcı yönü, düzenlemenin eğer uygun şekilde yapılırsa yenilikçiliği teşvik etmede önemli bir uyarıcı olabileceğine vurgu yapmasıdır. Burada AB ve üye devletlerine yapılan en önemli tavsiye ise yapılan düzenlemenin mutlaka etki analizinin de yapılmasıdır.

Son olarak, bu ve benzer raporların da katkısıyla 2016’da Komisyon bir çalışma dokümanı oluşturmuştur⁵⁰. Bu doküman, az düzenlemenin daha fazla yenilik getireceği düşüncesinin her zaman ve her durumda doğru olmadığını, düzenlemenin yenilik ortamındaki riskleri azaltıcı ama etkisini artırıcı şekilde yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Daha iyi bir düzenleme yapısının engelleri kaldırıp, yenilik dostu bir ortam yaratabileceği ve ekonomik büyümenin motoru olabileceği ifade edilmektedir. Aynı dokümanın, AB için temel hedef olan nanoteknoloji, enerji, otomotiv sanayi gibi alanlarda düzenlemelerin analizini ve etki analizini yaptığı görülmektedir.

AB’nin 2020 Yenilik Stratejisi’nin son yılına yaklaştığımız bu dönemde, AB kurumları ve bilim insanları önümüzdeki on yılın stratejisine veri olacak birçok değerlendirme yapmaktadır. Bu çerçevede yapılan saptamalardan belki de en önemlileri AB ülkeleri arasındaki ciddi farklılaşmalardır. 2020 Stratejisi’nin önemli değerlerini

⁴⁹ **Research and Innovation Performance in the EU**, http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/state-of-the-union/2014/iuc_progress_report_2014.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

⁵⁰ **Better regulations for innovation-driven investment at EU level**, <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/404b82db-d08b-11e5-a4b5-01aa75ed71a1/language-en> (erişim tarihi 12.07.2019)

oluşturan; rekabet edebilme kapasitesi, (yenilikçi) girişimcilik, kapsayıcı büyüme gibi alanlarda düşük yenilik performansı olan ülkeler (ör: Bulgaristan, Romanya) geri kalmaktadır. Diğer yandan Almanya, Hollanda gibi yenilikçilik performansı küresel endekslerde öne çıkan ülkeler diğer değerlerde de iyi performans göstermektedir⁵¹. Bunun tabii bir sonucu olarak AB içindeki ülkeler arası farklar artmaktadır. Carvalho ve diğerlerinin 2016'da yaptığı çalışma göstermektedir ki, bu farklılaşmada önemli bir etken yatırım ortamı ve kültürlerindeki değişkenliktir. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerindeki pazar ekonomisine geçiş zorlukları, yenilikçiliğin gelişmesine de yansımaktadır⁵². Aynı şekilde etkileyen bir başka faktör, ülkelerin hem kendi hedeflerini tespit edip harekete geçmekte⁵³ hem de mevcut AB mevzuatını kendi hukuki alt yapılarında uygulamada yeterince hızlı davranmamalarıdır. Bu farklılaşma AB'nin akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı yenilikçilik politikasının karşısındaki en önemli yapısal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok AB raporunda da belirtildiği gibi bu durumda her üye ülkenin aktif olarak yenilikçiliği teşvik etmesinin yanı sıra, AB'de hem işletme hem de bilgi paylaşımı temelinde ortaklıkları teşvik edip, coğrafi ve toplumsal kaynaşmayı (*cohesion*) sağlamak durumundadır. Ancak o zaman atılım yaratacak yeniliklere ulaşmak mümkün olacaktır⁵⁴. Hatta bu farklılıkları göz önüne alarak, bölgeler ve sektörler arasında “akıllı” (*smart*) bir iş bölümü bile düşünülebilir⁵⁵. Bu şartlar altında bütün ülkelerin yenilik politikalarına tam

⁵¹ HERMAN, Emilia, “Innovation and entrepreneurship for competitiveness in the EU: an empirical analysis”, **Proceedings of the International Conference on Business Excellence 15.06.2018, Sciendo**, <https://content.sciendo.com/view/journals/picbe/picbe-overview.xml> (erişim tarihi 12.07.2019)

⁵² CARVALHO, Nuno / CARVALHO, Luisa / NUNES, Sandra, “A methodology to measure innovation in European Union through the national innovation system”, **International Journal of Innovation and Regional Development**, Yıl:2015, Cilt:6, Sayı:2, (s.159-180).

⁵³ STANDER, (**Missions for EU Innovation Policy: Why the Right set-up Matters**).

⁵⁴ CSUR, Daniel / SALVADOR, Elmer D., **Evaluation of the European Union Innovation Policy, Europe 2020; Europe's Growth and Strategy**, sdrlab.merit.unu.edu/wp-content/.../05/Csur-Dy-Salvador-EU-Innovation-Policy.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

⁵⁵ CAMAGNI, Roberto / CAPELLO Roberta, “Regional Innovation Patterns and the EU Regional Policy Reform: Toward Smart Innovation Policies”, **Growth and Change**, Yıl:2013, Cilt:44, Sayı:2, (s.335-389).

desteği olmalıdır. Diğer yandan AB'nin en önemli avantajı, bir düzenleyici kurum olarak hareket edip standartlar oluşturabilmesi ve fon yaratabilmesi olarak belirtilmektedir⁵⁶.

Avrupa Birliği Parlamentosu da yenilik hedefleri konusunda kararlı görünmektedir. Bu hedefleri zaten başından beri eğitim politikaları ile yoğun olarak desteklemektedir. Her ne kadar Birliğin kurumları kararlıysa da iki önemli sorun halen varlığını sürdürmektedir. Bunlardan birincisi, üye ülkelerin uygulamalarında ne kadar kararlı olacaklarıdır. Birçok üye ülkede iç hukukta uyumlaştırma yavaş işlemekte, bazı yönergelerin onaylanması uzun süreler almaktadır. İkinci olarak stratejinin tam uygulanmasına ilişkin sorunlar görülmektedir veya hukuki alt yapının uygulanması yenilenmiş olsa da beklenen etkiyi yaratmayabilmektedir. Mesela ortak patent mevzuatı ve yargı organının nasıl işleyeceği veya yeni kamu ihaleleri tekliflerinin yenilikçi piyasaların ihtiyacını karşılayıp karşılayamayacağı ancak uygulama sonucunda ortaya çıkacaktır.

AB'nin yenilikçiliği teşvik etmeyi amaçlayan politikaları bulunmakla birlikte bu alanda her zaman başarılı düzenlemeler geliştirememiştir. AB kurumları hem yeterince hızlı düzenleme yapmak hem de toplumsal katılımı ve kaynaşmayı sağlamak bakımından sorunlarla karşılaşmıştır. Bu bağlamda AB'nin yenilikçilikle doğrudan ilintili bazı alanlarda gerçekleştirdiği uyumlaştırma düzeyini tartışmakta fayda vardır.

1. Patent Hukuku

Araştırmalar, güçlü bir biçimde korunan patent haklarının rekabet gücünü artırmanın yanı sıra yeniliği de tetiklediğini savunmaktadır⁵⁷. AB'nin yeniliği yavaş uyumlaştırmasının en iyi örneklerinden birini patent hukuku oluşturmaktadır. 2012 yılında kabul edilen 1257/2012 sayılı Tüzük⁵⁸ AB düzeyinde yeknesak bir patent uygulaması öngörmektedir. Tüzük uyarınca patent başvuruları ve izinleri

⁵⁶ CSUR / SALVADOR, (Evaluation of the European Union Innovation Policy, Europe 2020; Europe's Growth and Strategy).

⁵⁷ AGHION, Philippe / HOWITT, Peter / PRANTL, Susanne, "Patent rights, product market reforms, and innovation", *Journal of Economic Growth*, Yıl:2015, Cilt:20, Sayı:3, (s.239-240).

⁵⁸ **Regulation 1257/2012 on implementing enhanced cooperation in the area of the creation of unitary patent protection**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012R1257&from=EN> (erişim tarihi 12.07.2019)

uyumlaştırılacak ve ademi merkezi sistemden (üye devletlerin ulusal uygulamaları) merkezi sisteme (AB düzeyi) geçilecektir. AB'nin patent düzenlemesini yönerge yerine tüzük ile gerçekleştiriyor olması da bu alanda tam uyumlaştırma çabasının bir göstergesidir. Ancak her ne kadar ilgili tüzük 2012 yılında kabul edilmişse de 2019'da yürürlüğe girecektir.

AB patent hukuku kendi içinde oldukça çelişkilidir. Uzun bir süre iç pazarın bütününe kapsayan entegre bir patent sistemi olmaması başlı başına bir sorun olmuştur. AB düzeyinde bir patent sisteminin oluşmaması ve gelişmemesinde üye devletlerin direnci önemli rol oynamıştır⁵⁹. Aynı zamanda önerilen bazı düzenleme ve denetleme mekanizmaları AB hukukuna uyum sorunu ile karşılaşmıştır⁶⁰. Bir yandan şirketler, kurumlar ve bireyler Avrupa Patent Ofisinden patent alabilirken diğer yandan da ulusal kurumlar (birçoğu uluslararası anlaşmalar çerçevesinde uyumlulaştırılmış olsa da) farklı patentler verebilmektedir. Bu da şirketlerin iç pazarda var olmalarını sağlasa da rekabetçi pazarlarda AB işletmelerinin bazı engellerle karşılaşmalarına yol açmaktadır. AB'nin bu farklılaşmış yapısı, özellikle de küçük şirketler için alternatif yolları açık tutarken, diğer yandan da bu şirketlerin farklı prosedürlerden geçmeleri, farklı hukuki yapılar ve farklı sürelerle patent almaları ve buna bağlı olarak farklılaşmış haklarının doğmasına yol açmaktadır. Bu durumun tabii bir sonucu da patent anlaşmazlıklarında yargı süreçlerinin çok farklılaşması, ülkelerin yargılama süreçlerinde hem usul hem yargılama giderlerinde farklılıklar olmasıdır. Ancak Komisyon, kültürel farklılıkları koruyan, diğer yandan da yaratıcılığı ve yatırımları teşvik eden, bilgiyi en geniş yaygınlaştırma politikalarını içeren bir hukuki modeli oluşturma konusunda ısrarlı tutumunu sürdürmüştür. Birlik konu ile ilgili iki tüzüğü yürürlüğe koymuştur ve 2019 yılının ortası itibariyle ortak patent mahkemesinin işleyişe geçmesi sonucunda ilk defa en azından anlaşmayı onaylayan üye devletler arasında ortak bir Avrupa Birliği Patent sistemi oluşacaktır. Görüldüğü gibi 2013'te 1257/2012 ve 1260/2012 sayılı tüzüklere dayalı olarak kurulan ortak patent sistemi ancak 2019'un ikinci yarısında etkin bir mahkeme ile ortak bir işlerlik bulacaktır.

⁵⁹ JAEGER, Thomas, "EU Patent: Cui Bono et Quo Vadit?", *Common Market Law Review*, Yıl:2010, Cilt: 47, Sayı:1, (s.63-115).

⁶⁰ KOKOTT, Juliane, *Advocate General Opinion 1/09 of 2 July 2010*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62009CV0001&from=EN> (erişim tarihi 12.07.2019)

2. Enerji ve Ürün Güvenliği

Enerji piyasaları ve ürünleri hem yenilikçiliğin hızı ve çeşitliliği hem de tüketicinin ve kamu yararının korunması (örneğin çevre kirliliği) açısından büyük öneme sahiptir. Bu açıdan en çok düzenlenen alanlardan biri de enerji sektörüdür. Bağlayıcı düzenlemeler hangi formda olursa olsun teşebbüsler için hukuki kesinlik ifade eder. Bu da öngörülebilirliği arttırdığı için genellikle yatırım ortamını olumlu etkilemektedir. Diğer yandan daha önce tartışıldığı gibi çok katı düzenlemeler yenilik ortamını olumsuz etkilemekte, Ar-Ge yatırımlarını ve yenilikçi atımları zora sokmaktadır. Bu durumlarda yatırımcıların risk almaktan kaçabileceği ve buna bağlı olarak caydırıcı etki oluşabileceği de bilinmektedir. Aynı zamanda katı düzenlemelere uyumun teşebbüsler için çok maliyetli olabildiği ve uyumdan kaçmak için yeni teknoloji geliştirmekten çekindikleri de görülmektedir⁶¹. Pelkmans ve Renda, başarılı bir örnek olarak enerji tasarrufu düzenlemesini göstermektedir. 1992’de kabul edilen ve ilk enerji etiketi hedeflerini oluşturan 92/75 sayılı yönerge⁶² çerçevesinde aşamalı olarak ev içi kullanım aletlerinden arabalara kadar birçok alanda enerji tasarrufunu ve güvenliğini sağlayan tedbir alınmıştır. Bu süreçte AB üç düzenleyici aracı bir arada kullanmıştır: tüketiciyi bilgilendiren ve kolayca anlaşılabilen renklerle etiketleme, mecburi enerji limitleri ve güvenilir uyumlaştırma. Önce tüketiciyi bilgilendirme ve bilinçlendirme amaçlı olarak başlatılan “renkli etiket” daha sonra üreticilerin de daha az enerji tüketen ürünleri üretmesinde bir yenilik teşviki olmuştur. Bu şekilde başlayan “az enerji tüketen” ürünlere olan teşvik çok kısa zamanda 2009/125 sayılı (Ecodesign) ekolojik tasarım yönergesi ve 2010/30 sayılı etiketleme yönergesi⁶³ ile üreticiler açısından zorunlu enerji

⁶¹ PELKMANS, Jacques / RENDA, Andrea, **Does EU regulation hinder or stimulate innovation?**, https://pdfs.semanticscholar.org/9953/10ae2add08e2a91b29f7deabcc965f4fb23d.pdf?_ga=2.84680987.386330080.1563017888-1842194309.1563017888 (erişim tarihi 12.07.2019)

⁶² **Directive 92/75 on the indication by labelling and standard product information of the consumption of energy and other resources by household appliances**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0075&from=EN> (erişim tarihi 12.07.2019)

⁶³ **Directive 2009/125/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for energy-related products**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009L0125> (erişim tarihi 12.07.2019)

tasarrufları olarak uygulamaya konulmuştur. AB, 2016-2019 ekolojik tasarım planında, yirmi sekiz ekolojik tasarım düzenlemesi ve on altı enerji etiketi için Komisyonun yetkilendirme ile yaptığı düzenlemelere ve gönüllü anlaşmalara referans vermektedir⁶⁴. Ayrıca bunları destekleyici şekilde kırk ürün için geliştirilmiş standardı web sitesinde ilan etmektedir. Bu yönergelerde hem ürünlerin enerji tüketim standartlarının oluşturulduğu hem de tüketiciye bilgi verici şekilde etiketleme yaparak tüketici tercihlerinin yönlendirildiği görülmektedir.

Sanayi de yeni kısıtlamalarla karşı karşıya kalmadan, kendi teknolojisini sürekli yenileme ihtiyacı duymuştur. Enerji konusunda AB'nin düzenlemeleri ürün yeniliklerine yol açmış, tüketiciyi korumuş ve enerji tüketimini azaltarak kamusal yarara yol açmıştır. Bununla beraber yapılan etki analizi sonucunda Ekolojik tasarım yönergesi Temmuz 2015'te yeniden gözden geçirilmiştir⁶⁵. Geliştirilen yeni yaklaşım, yeni tasarımların çevre uyumunda sadece enerji tasarrufuna değil, aynı zamanda kullanılan materyallerin de (geri dönüşüm kapasitesi, tamir edilebilirlik, kullanım süreleri vb.) niteliklerine de bakılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Yeni oluşturulan ekolojik tasarım çalışma planı da bu anlayışla oluşturulmuştur⁶⁶. Komisyon, 2019 Mart ayında yayınladığı Döngüsel Ekonomi Eylem Planında aynı şekilde bir sürdürülebilirlik anlayışına vurgu yapmaktadır⁶⁷.

⁶⁴ **Directive 2010/30/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the indication by labelling and standard product information of the consumption of energy and other resources by energy-related products**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32010L0030> (erişim tarihi 12.07.2019)

⁶⁵ **Review of Directive 2010/30/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the indication of labelling and standard product information of the consumption of energy and other resources by energy-related products**, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/1_EN_ACT_part1_v5.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

⁶⁶ **Ecodesign Work Plan 2016-2109**, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/com_2016_773.en_.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)]

⁶⁷ **Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Implementation of the Circular Economy Action Plan**, http://ec.europa.eu/environment/circular_economy/pdf/report_implementation_54_actions.pdf http://ec.europa.eu/environment/circular_economy/pdf/report_implementation_54_actions.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

3. Sağlık Sektörü

AB Komisyonununun 2016'da yayınladığı belgeye göre en sorunlu alanlardan biri de sağlık sektörüdür⁶⁸. AB'de sağlık sektörü en ciddi ve katı olarak düzenlenen alanlardan biridir. Bir yandan AB sağlık sektörü ürünlerini nitelik, güvenilirlik, etkinlik açısından çok sıkı olarak düzenler ve Birlik içinde uyumlaştırırken, sağlık harcamaları ise ulusal sağlık sistemlerine bırakılmıştır. Sağlık hizmetleri de dahil bütün sağlık ürünlerinin değerlendirilmesi yaklaşık elli sağlık teknolojileri değerlendirme kurumu tarafından yapıldığı için çok parçalı bir yapı göstermektedir. Bu değerlendirme süreci ise çok sınırlı uyumu, koordinasyonu ve standartlaşmayı içermektedir. Her üye devletin kendi ulusal hukuku çerçevesinde yaptığı değerlendirme sanayide objektif, hatasız bir değerlendirme ve güven yaratamadığı için bir yandan yenilikçiliği teşvik etmemekte, diğer yandan da hastaların yeni ürünlere ulaşmasını geciktirmektedir. AB'nin en önemli Ar-Ge yoğunluklu sanayilerinden biri de ilaç endüstrisidir. İlaç, endüstrisi genel olarak uzun vadeli ve yüksek maliyetli yatırımlar gerektirmektedir. Her ne kadar 2013/50 sayılı şeffaflık yönergesi 180 günlük bir süre öngörse de birçok ülke bunu aşmaktadır⁶⁹. Sağlık teknolojilerini değerlendirme kurumları halen AB'nin 2011/24 sayılı sınır ötesi sağlık hizmetleri yönergesi çerçevesinde ortak bir metodoloji paylaşma ve koordine bilimsel veriler oluşturma projelerini yürütmektedir⁷⁰. Her ne kadar bu bilgi ağlarına katılma gönüllülük esasına dayalıysa da bütün üye devletler, hatta Avrupa Serbest Ticaret Birliği ülkeleri ve aday devletler de 2020 yılına kadar sürecek bu projelerde yer almaktadır. Bu ortaklaşa hareketin sonucunda ilaç sanayinin daha kolay ulaşabileceği ve yenilikçiliği teşvik edeceği bir pazar olacağı ümit edilmektedir.

⁶⁸ **Commission Staff Working Document on enabling the digital transformation of health and care in the Digital Single Market; empowering citizens and building a healthier society, 2016,** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018SC0126&from=EN> (erişim tarihi 12.07.2019)

⁶⁹ **Directive 2013/50/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 (2013/50 sayılı Şeffaflık Yönergesi),** <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0050&from=EN> (erişim tarihi 12.07.2019)

⁷⁰ **Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council of 9 March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare (2011/24 sayılı Sınır Ötesi Sağlık Hizmetleri Yönergesi),** <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:088:0045:0065:EN:PDF> (erişim tarihi 12.07.2019)

SONUÇ

AB, yenilikçiliği sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir motoru olarak görmekte, bu konuda farklı alanları etkileyen politikalar da geliştirmektedir. Daha önemlisi AB, yeniliğin teşvikinde yasal düzenlemenin önemini idrak etmiş, iyi ve kapsayıcı düzenlemenin şart olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu nedenle özellikle son yirmi yılda yadsınamaz bir politika üretme çabası sergilemiştir.

AB'nin yenilik politikalarını doğrudan ilgilendiren alanlarda yapmış olduğu iyi düzenleme örnekleri görmek mümkündür. Özellikle enerji alanında kabul edilen normlar hem uygulamada benimsenmiş ve başarılı olmuştur, hem de zamanla değişen ihtiyaçlar doğrultusunda gerekli değişiklikler yapılmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu gibi örnekler AB'nin yenilikçiliği teşvik etmede ve yüksek standartları yaygınlaştırmada ne kadar önemli bir rol oynayabileceğini de göstermiştir.

Ancak AB'nin bu alanda kapsamlı ve derin bir uyumlaştırma gerçekleştirdiğini söylemek mümkün değildir. Bu sonucun birçok sebebi vardır. AB özellikle yenilik alanında esnek düzenlemeyi önermektedir. Bu düzenleme yöntemi kapsayıcılığı hedeflemekle birlikte, yasama sürecinin yavaşlamasına da neden olmaktadır. Tüm paydaşların düzenleme sürecinde aktif rol oynadığı esnek düzenleme süreci özellikle yenilik alanından görülen bilgi asimetrisini azaltma, kapsayıcılık yoluyla düzenlemenin benimsenmesini ve uyumu kolaylaştırma gibi faydalar sağlamaktadır. Ancak çok etkenli ve çok aktörlü bu süreç, yenilik gibi piyasa dinamiklerinin hızla değiştiği alanlarda yavaş da kalabilmektedir.

Diğer yandan AB üye devletlerinin yenilikçilik alanından ekonomik ve hukuksal açıdan çok farklı düzeylerde olması AB'nin elzem görmediği bu gibi alanlarda uyumlaştırmadan kaçınmasına da yol açmaktadır. Yakın bir zamanda tam uyumlaştırmanın yürürlüğe gireceği patent düzenlemesi bu soruna bir örnektir. AB'nin uyumlaştırma kararı almasına rağmen Ortak Patent Mahkemesini oluşturan anlaşmayı tüm üye devletlerin kabul etmemesi nedeniyle Mahkeme hala faaliyete geçememiştir.

Sonuç olarak yenilik ve yenilikçiliğin teşvikinde gerekli düzenlemeler bakımından AB, Birliğin yapısı ve karar alma süreçlerinin karmaşıklığı nedeniyle istenilen ilerlemeyi kaydedememektedir. Bu da uluslararası rekabet ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri bakımından iç pazardan istenilen verimliliğe ulaşamaması sonucunu doğuracaktır. Bu alanda, esnek düzenleme yönteminin kapsayıcılığı ile üye devletler arasında belli bir

derecede farklılaşmaya izin veren özellikle yönerge gibi araçlar kullanılarak yön gösterme ve standart belirleme yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

AGHION, Philippe / HOWITT, Peter / PRANTL, Susanne, “Patent rights, product market reforms, and innovation”, **Journal of Economic Growth**, Yıl:2015, Cilt:20, Sayı:3, (s.239-240).

AYRES, Ian / BRAITHWAITE, John, **Responsive Regulation: Transcending the Deregulatory Debate**, Oxford University Press, New York, 1991.

BLIND, Knut, “The Influence of Regulations on Innovation: A Quantitative Assessment for OECD Countries”, **Research Policy**, Yıl: 2012 Cilt: 41, Sayı:2, (s. 391-400).

BLIND, Knut / PETERSEN, Sören S. / RIILLO, Cesare. A.F., “The impact of standards and regulation on innovation in uncertain markets”, **Research Policy**, Yıl: 2017, Cilt:46, Sayı:1, (s. 249-264).

BURCA, Grainne / KEOHANE, Robert, O. / SABEL, Charles, “New Modes of Pluralist Global Governance”, **New York University Journal of International Law and Politics**, Yıl:2013, Cilt:45, Sayı:1, (s.723-187).

CAMAGNI, Roberto / CAPELLO Roberta, “Regional Innovation Patterns and the EU Regional Policy Reform: Toward Smart Innovation Policies”, **Growth and Change**, Yıl:2013, Cilt:44, Sayı:2, (s.335-389).

CARVALHO, Nuno / CARVALHO, Luisa / NUNES, Sandra, “A methodology to measure innovation in European Union through the national innovation system”, **International Journal of Innovation and Regional Development**, Yıl:2015, Cilt:6, Sayı:2, (s.159-180).

CHAMINADE, Christiona / LUNDVALL, Bengt-Ake / HANEEF, Sagufta, **An Advanced Introduction to National Innovation Systems**, Edward Elgar Publishing, Northampton, Northampton, 2018.

FORD, Cristie, **Innovation and the state: finance, regulations and justice**, Cambridge University Press, New York, 2017.

- FORD, Cristie, "Innovation-Framing Regulation", **The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences**, Yıl:2013, Cilt:649, Sayı:1, (s.76-97).
- GRANIERI, Massimiliano / RENDA, Andrea, **Innovation Law and Policy in the European Union**, Springer, Milan, 2012.
- GUNNINGHAM, Neil, "Environment Law, Regulation and Governance: Shifting Architectures", **Journal of Environmental Law**, Yıl:2009, Cilt:21, Sayı:2, (s.179-212).
- GUNNINGHAM, Neil / GRABOSK, Peter M., **Smart Regulation: Designing Environmental Policy** New York: Oxford University Press, New York, 1998.
- HERMAN, Emilia, "Innovation and entrepreneurship for competitiveness in the EU: an empirical analysis", **Proceedings of the International Conference on Business Excellence 15.06.2018**, **Sciendo**, <https://content.sciendo.com/view/journals/picbe/picbe-overview.xml> (erişim tarihi 12.07.2019)
- HOOD, Christopher / ROTHSTEIN, Henry / BALDWIN, Robert, **The Government of Risk: Understanding Risk Regulation Regimes**, Oxford University Press, New York, 2001.
- JAEGER, Thomas, "EU Patent: Cui Bono et Quo Vadit?", **Common Market Law Review**, Yıl:2010, Cilt: 47, Sayı:1, (s.63-115).
- KAAL, Wulf A. / FERRIS, Nick, "Innovation and Legislation: The Changing Relationship-Evidence from 1984 to 2015", **The Journal of Law, Science & Technology**, Yıl: 2018, Cilt:58, Sayı:3, (s. 303-351).
- LOBEL, Orly, "The Renew Deal: The Fall of Regulation and the Rise of Governance in Contemporary Legal Thought", **Minnesota Law Review**, Yıl:2004, Cilt:89, Sayı:2, (s.342-470).
- ORTS, Eric W., "Reflexive Environmental Law", **Northwestern University Law Review**, Yıl:1914, Cilt:89, Sayı:4, (s. 1227-1340).
- PARKER, Christine, **The Open Corporation: Effective Self-Regulation and Democracy**, Cambridge University Press, New York, 2002.

PELKMANS, Jacques / RENDA, Andrea, **How Can EU Legislation Enable and/or Disable Innovation**, https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/39-how_can_eu_legislation_enable_and-or_disable_innovation.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

PELKMANS, Jacques / RENDA, Andrea, **Does EU regulation hinder or stimulate innovation?**, <https://pdfs.semanticscholar.org/9953/10ae2add08e2a91b29f7deabcc965f4fb23d.pdf?ga=2.84680987.386330080.1563017888-1842194309.1563017888> (erişim tarihi 12.07.2019)

RANCHORDAS, Sofia, “Innovation-Friendly Regulation: The Sunset of Regulation, the Sunrise of Innovation”, **Jurimetrics**, Yıl:2015, Cilt:55, Sayı:2, (s.201-224).

SCHUMPETER, Joseph, **Capitalism, Socialism, and Democracy**, Harper and Bros, New York, 1942.

SELZNICK, Philip, “Focusing Organizational Research on Regulation”, **Regulatory Policy and the Social Sciences** (der. R. Noll), University of California Press, Berkeley, 1985, (s. 363-367).

TEUBNER, Guntehr, “Substantive and reflexive elements in modern law”, **Law and Society Review**, Yıl:1983, Cilt:17, Sayı:2, (s.239-285).

VOEGLIN, Christian / SCHERER, Andreas G., “Responsible Innovation and the Innovation of Responsibility: Governing Sustainable Development in a Globalized World”, **Journal of Business Ethics**, Yıl: 2017, Cilt:143, Sayı:2, (s.227-243).

WERESA, Marzena A., **Innovation, Human Capital and Trade Competitiveness**, Springer International Publishing, Switzerland, 2014.

Mevzuat ve kararlar

Directive 92/75 on the indication by labelling and standard product information of the consumption of energy and other resources by household appliances, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0075&from=EN> (erişim tarihi 12.07.2019)

Directive 2009/125 of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for energy-related products, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009L0125> (erişim tarihi 12.07.2019)

Directive 2010/30/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the indication by labelling and standard product information of the consumption of energy and other resources by energy-related products, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32010L0030> (erişim tarihi 12.07.2019)

Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council of 9 March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare (2011/24 sayılı Sınır Ötesi Sağlık Hizmetleri Yönergesi), <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:088:0045:0065:EN:PDF> (erişim tarihi 12.07.2019)

Directive 2013/50/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 (2013/50 sayılı Şeffaflık Yönergesi), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0050&from=EN> (erişim tarihi 12.07.2019)]

KOKOTT, Juliane, Advocate General Opinion 1/09 of 2 July 2010, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62009CV0001&from=EN> (erişim tarihi 12.07.2019)

Lisbon Strategy, http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/kin123469enc_web.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

Regulation 1257/2012 on implementing enhanced cooperation in the area of the creation of unitary patent protection, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012R1257&from=EN> (erişim tarihi 12.07.2019)

Raporlar ve diğer kaynaklar

AB Komisyonu etki analizi uygulamaları, https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/impact-assessments_en (erişim tarihi 12.07.2019)

Better regulations for innovation-driven investment at EU level, <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/404b82db-d08b-11e5-a4b5-01aa75ed71a1/language-en> (erişim tarihi 12.07.2019)

BLACK, Julia, “Critical reflections on regulation”, **Australian Journal of Legal Philosophy**, Yıl: 2002, 27, 1, (s. 30 - 31)

BLIND, Knut, **The Impact of Regulation on Innovation**, <https://www.nesta.org.uk/report/the-impact-of-regulation-on-innovation/> (erişim tarihi 12.07.2019)

THE ECONOMIST CHARLEMAGNE, **Europe’s History Explains Why it Will Never Produce a Google**, <https://www.economist.com/europe/2018/10/13/europes-history-explains-why-it-will-never-produce-a-google> (erişim tarihi: 12.07.2019)

CSUR, Daniel / SALVADOR, Elmer D., **Evaluation of the European Union Innovation Policy, Europe 2020; Europe's Growth and Strategy**, sdrlab.merit.unu.edu/wp-content/.../05/Csur-Dy-Salvador-EU-Innovation-Policy.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

Commission Staff Working Document on enabling the digital transformation of health and care in the Digital Single Market; empowering citizens and building a healthier society, 2016, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018SC0126&from=EN> (erişim tarihi 12.07.2019)

Creating an Innovative Europe, http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/aho_report.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

Ecodesign Work Plan 2016-2109, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/com_2016_773.en_.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union, https://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovation-union-communication-brochure_en.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

Global Innovation Index Report, <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>
(erişim tarihi 12.07.2019)

Green Paper on Innovation 1995,
http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com95_688_en.pdf (erişim tarihi
12.07.2019)

OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2018,
<https://www.oecd.org/innovation/oecd-science-technology-and-innovation-outlook-25186167.htm> (erişim tarihi 12.07.2019)

OECD Innovation Strategy 2010, <https://www.oecd-ilibrary.org/content/publication/9789264083479-en> (erişim tarihi 12.07.2019)

Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Implementation of the Circular Economy Action Plan,
http://ec.europa.eu/environment/circular_economy/pdf/report_implementation_54_actions.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

Research and Innovation Performance in the EU, http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/state-of-the-union/2014/iuc_progress_report_2014.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

Review of Directive 2010/30/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the indication of labelling and standard product information of the consumption of energy and other resources by energy-related products,
https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/1_EN_ACT_part1_v5.pdf (erişim tarihi 12.07.2019)

SCOTT, Colin, Regulating Everything: From Mega- to Meta-regulation,
<http://hdl.handle.net/10197/7011> (erişim tarihi 12.07.2019)

STANDER, Philipp, **Missions for EU Innovation Policy: Why the Right set-up Matters**,
<https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2018/05/MissionsforEUinnovationpolicy-Stander-May2018.pdf> (erişim tarihi: 12.07.2019)

United Nations Economic Analysis and Policy Division, Frontier Technologies for Sustainable Development, 2018,
<https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-and-social-survey-2018-frontier-technologies-for-sustainable-development/> (erişim tarihi 12.07.2019)

WORLD BANK, **Innovation Policy: A Guide for Developing Countries, 2010**,
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/2460> (erişim tarihi 12.07.2019)